

З метою усунення плутанини на практиці вважаємо за необхідне внести зміни до законодавства щодо позбавлення права прокурорського представництва особи, яка має адвоката або представника.

Зміст шкоди як підстави заявлення цивільного позову в кримінальній справі є складним та об'ємним і включає в себе майнову шкоду (пряма безпосередня майнова шкода; неoderжані внаслідок злочину доходи; витрати на відновлення здоров'я потерпілого; витрати на поховання потерпілого в разі його смерті та виплати на утримання непрацездатних членів його сім'ї; витрати, пов'язані з виплатою відшкодування шкоди, заподіяної злочином (регресні вимоги)) та моральну шкоду, заподіяну фізичним та юридичним особам.

Оскільки відповідно до чинного цивільного законодавства моральна шкода полягає у фізичному болі та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням майна; у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи, така шкода є оціночним поняттям, може бути оцінена лише тією особою, якій була спричинена [4]. Отже, органам прокуратури недоцільно пред'являти позовні заяви про відшкодування моральної шкоди, оскільки ґрунтуються вони, у першу чергу, на твердженнях потерпілої сторони. У ході судового розгляду прокурор підтримує вказаний позов або заперечує проти його задоволення з урахуванням обставин справи.

З урахуванням того, що в окремих міжнародних документах звертається увага на ролі прокурорів у додержанні прав потерпілих при реалізації кримінального судочинства, позовна діяльність органів прокуратури у сфері відшкодування шкоди, завданої злочином, є ефективним заходом щодо поновлення порушених прав і свобод людини і громадянина. Вказаний напрям прокурорської діяльності відповідає європейським стандартам прокурорської діяльності, однак, не досить врегульований на теперішній час на законодавчому рівні та потребує вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Права людини: довідник для прокурорів / Упорядн. Марнікс Алінк. – К., 2005. – 275 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – №2. – ст.15 (із наступними змінами і доповненнями).
3. Про прокуратуру: Закон України від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793 (із наступними змінами і доповненнями).
4. Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України, 2003. – №11. – Ст. 461.

УДК 34:316.48 (477)

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ В ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Нестор Н.В., аспірант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті проведено дослідження зарубіжних та вітчизняних нормативно-правових документів, що закріплюють основи для впровадження програм відновного правосуддя в систему судочинства.

Ключові слова: відновне правосуддя, медіація, посередництво, потерпілий, правопорушник.

Нестор Н.В. СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ МЕДИАЦИИ В ПРАВОВУЮ СИСТЕМУ УКРАИНЫ / Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина

В статье проведено исследование зарубежных и отечественных нормативно-правовых документов, закрепляющих основы для внедрения программ восстановительного правосудия в систему судопроизводства.

Ключевые слова: восстановительное правосудие, медиация, посредничество, потерпевший, правонарушитель.

Nestor N.V. SOCIAL AND LEGAL CONDITIONALITY INTRODUCTION OF MEDIATION IN TO THE LEGAL SYSTEM OF UKRAINE / Kyiv national Taras Shevchenko university, Ukraine

The article studies the foreign and domestic legal documents, which set the basis for implementation of restorative justice in the justice system.

Key words: restorative justice, mediation, victim, offender.

Постановка проблеми. Побудова і розвиток правової держави, громадянського суспільства, прагнення до свободи і гуманізму є одним із визначальних елементів демократизації України та її інтеграції в Європейське співтовариство. Одним із напрямків даного курсу є осмислення та подальша імплементація у вітчизняну правову систему загальноновизнаних міжнародних стандартів, особливо в сфері кримінального судочинства.

Одним із найважливіших шляхів реформування кримінальної політики нашої країни є впровадження та розвиток програм відновного правосуддя. Вони спрямовані на відновлення справедливості та збалансування потреб потерпілого, правопорушника та суспільства громади [1, 11].

Аналіз юридичної літератури свідчить, що питання медіації як форми відновного правосуддя висвітлено в працях: Х.Д. Алікперова, Х. Бесемера, Р. Буша, Л.В. Головка, В.В. Землянської, Х. Зера, Л.М. Карнозової, Г. Мате, Р. Максудова, М. Райта та ін. Дослідження цих авторів мають велике наукове і практичне значення. Разом із тим, вітчизняна правова наука перебуває лише на початковому етапі дослідження даного інституту. Комплексне дослідження нормативно-правової передумови впровадження процедури медіації висвітлено в них недостатньо.

Метою статті є дослідження основних зарубіжних нормативно-правових документів, що закликають до впровадження інституту медіації та того, як ці рекомендації кореспондуються в діях державних органів, громадських організаціях, суспільства України в цілому.

Одним із способів виправлення правопорушників, забезпечення потреб потерпілих, профілактики злочинності, розвантаження судів є застосування програм відновного правосуддя (зокрема, медіації).

На необхідності розширення сфери застосування медіації в кримінальних справах було наголошено в ст.10 Основоположного рішення Ради Європейського Союзу «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» (15 березня 2001р.) [2, 28], згідно з якими держави – члени Європейського Союзу мали закріпити медіацію в кримінальних справах у своєму законодавстві до 22 березня 2006 року. Відповідно до цього рішення, кожен член ЄС повинен шукати шляхів сприяння медіації і забезпечити врахування в кримінальному процесі кожної угоди між жертвою та правопорушником, досягнутої в процесі медіації.

Згідно з п.7 Додатку до Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою (прийнята 29 листопада 1985 р. на за засіданні Генеральної Асамблеї ООН) передбачено, що в тих випадках, коли це необхідно, слід використовувати неофіційні механізми врегулювання спорів, включаючи посередництво...для того, щоб сприяти примиренню та наданню компенсації жертвам.

X Конгрес ООН щодо запобігання злочинності і поведження з правопорушниками (Відень, 10-17 квітня 2000р.) наголосив на тому, що неофіційні та напівофіційні форми вирішення конфліктів між потерпілим і правопорушником відображають сучасні тенденції індивідуалізму та скорочення функцій держави у цьому процесі [3, 262].

Рекомендація № R (99) 19 «Про медіацію в кримінальних справах» у вступній частині називає інші документи Ради Європи, котрі так чи інакше стосуються застосуванню медіації в кримінальних справах [4, 51]:

- Європейська конвенція про здійснення прав дітей (від 25.01.1996 р.), яка у ст.13 "Посередництво та інші способи вирішення спорів" закликає до сприяння здійсненню посередництва чи інших засобів вирішення спорів;

- Рекомендація № R (85) 11 (від 26. 06. 1985 р.) Комітету Міністрів Ради Європи стосовно положення потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу пропонує державам-членам Ради Європи вивчити всі можливі переваги медіації та примирення;
- Рекомендація № R (87) 18 (від 17. 09. 1987 р.) щодо спрощення структури системи кримінальної правосуддя пропонує державам-членам Ради Європи переглянути своє законодавство з метою узаконити способи позасудового врегулювання конфліктів;
- Рекомендація № R (87) 20 (від 17.09.1987 р.) «Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх» закликає держав-членів Ради Європи сприяти розвитку процесу посередництва на рівні органу, що притягає до відповідальності;
- Рекомендація № R (87) 21 (від 17. 09. 1987 р.) «Про надання допомоги потерпілим та превенцію віктимізації» пропонує державам-членам Ради Європи реалізовувати експерименти у сфері медіації, залучаючи до участі в них потерпілих та правопорушників;
- Рекомендація № R (92) 16 (від 19. 10. 1992 р.) «Про Європейські правила щодо загальних санкцій та заходів» рекомендує державам-членам Ради Європи керуватися у своєму внутрішньому законодавстві та практиці стандартами, які забезпечуватимуть рівновагу між необхідністю захисту суспільства в контексті підтримання правового порядку, так і в застосуванні норм, що передбачатимуть, з однієї сторони – відшкодування шкоди потерпілому, а з іншої – суттєвого визнання потреб правопорушника;
- Рекомендація № R (95) 12 (від 11. 09. 1995 р.) щодо управління системою кримінального правосуддя відзначає той факт, що застосовувані заходи по запобіганню рецидиву, перегляду змістовного наповнення терміна "покарання", застосування медіації і спрощення розгляду справ знімають певні труднощі в роботі системи кримінального правосуддя, зокрема, проблеми з розвантаженням та фінансуванням судових органів.

Економічною та Соціальною радою ООН 24 липня 2002 року прийняті «Основні принципи застосування програм відновного правосуддя в кримінальних справах», які передбачають, що програма відновного правосуддя – це будь-який процес, при якому потерпілий, правопорушник та/або інші індивіди чи члени суспільства, на яких вплинув злочин, за допомогою справедливої та неупередженої третьої сторони активно співпрацюють у вирішенні проблем, що виникли через злочин. Держави-учасниці організації повинні розглянути питання про визначення відповідних інструкцій та стандартів, у яких передбачити умови передачі справ до програм відновного правосуддя, розгляду справ після відновного процесу, кваліфікації, навчання та оцінки медіаторів та ведення програм відновного правосуддя.

В усіх цих документах наголошується на позитивному досвіді запровадження медіації, як позасудового засобу врегулювання конфліктів, запобігання рецидиву, спрощення розгляду окремих категорій кримінальних справ.

Не залишається поза увагою світовий досвід застосування медіації і в Україні.

Так, зокрема, станом на квітень 2010 року в Україні здійснена низка кроків державних органів та громадських організацій щодо розуміння суті та значення медіації та її впровадження у вітчизняну правову систему.

На рівні Президента України:

Одним із найбільш комплексних документів можна вважати Указ «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10 травня 2006 р. № 361/2006. Одним із завдань даної Концепції, яка направлена на забезпечення становлення в Україні судівництва як єдиної системи судового устрою та судочинства, що функціонує на засадах верховенства права, є створення можливостей для розвитку альтернативних (позасудових) способів розв'язання спорів (конфліктів).

Саме у відповідності з цією Концепцією Парламентська Асамблея Ради Європи в своїй Резолюції 1549 «Функціонування демократичних інституцій в Україні» рекомендувала органам влади реформувати судову систему з метою досягнення її незалежності та ефективності.

Також передбачено, що наукового обґрунтування і практичного втілення потребує медіація – діяльність професійних посередників, які спрямовують учасників конфлікту до компромісу і його врегулювання самими учасниками.

Указ Президента України № 311/2008 від 8.04.2008 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» затвердив Концепцію реформування кримінальної юстиції України.

Вона визначає відновне правосуддя – форму правосуддя, основною метою якого є створення сприятливих умов для примирення потерпілих і правопорушників та усунення наслідків, спричинених злочином або кримінальним (підсудним) проступком.

Завданнями Концепції у сфері впровадження процедури медіації є:

- посилення захисту прав та інтересів потерпілих, гарантоване відшкодування завданої злочином шкоди;
- розширення застосування відновних процедур і примирення.

Також у чотирьох Указах Президента Про Цільовий план Україна – НАТО на 2005, 2006, 2007 та 2008 роки зазначається, що Україна використовуватиме міжнародний досвід, зокрема, держав – членів НАТО у сфері реформування судової системи, зокрема шляхом розвитку альтернативних способів вирішення конфліктів. Одним із таких кроків має стати активне використання медіації в кримінальних справах.

На рівні Верховної Ради України:

Постановою від 27 червня 2007 року № 1245-V схвалено Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан правосуддя в Україні» [5, 526], у яких передбачено, що Законом має бути визначена концептуальна модель процесуального інституту судового компромісу, модель процесуальної форми мирової угоди і дієвого каяття та пропозиції щодо їх застосування в кримінальному процесі. Потрібно запровадити інститут відновного правосуддя, що надасть можливість направляти справи про злочини до посередника (медіатора) з метою сприяння примиренню сторін.

На рівні Кабінету Міністрів України:

Постановою від 20 грудня 2006 р. № 1767 затверджена Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007–2009 роки, одним із основних завдань якої є розроблення нових форм і методів профілактики правопорушень та запровадження їх у практику. Варто зазначити, що однією з таких форм є застосування медіації в кримінальних справах, яка сприятиме виправленню осіб, що вчинили злочин, і як наслідок – зменшення рецидивізму.

У постанові від 16 січня 2008 р. № 14 «Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків» у розділі 2.3. «Справедливе, неупереджене та доступне судочинство» зазначається, що реформування судової системи потребує утвердження незалежності судової гілки влади та вжиття ефективних заходів для забезпечення розвитку процедури медіації (примирення).

Розроблений також проект Державної програми впровадження відновного правосуддя в систему кримінальної юстиції України на період до 2015 року. Передбачається, що виконання цієї програми забезпечить часткову зміну способу реагування системи правосуддя на злочин з карального на відновний, зменшить навантаження на систему кримінального судочинства, позитивно впливатиме на стан правопорядку та громадського миру, стане конкретним механізмом забезпечення прав учасників кримінального процесу, у тому числі права на примирення, визначеного чинним законодавством, та сприятиме формуванню позитивного іміджу країни серед світової спільноти. До цієї програми розроблений план заходів, що передбачає здійснення організаційного, наукового, законодавчого забезпечення, а також міжнародного співробітництва в даній сфері.

На рівні Міністерства юстиції України:

Наказом Міністра юстиції в травні 2005 р. було створено Міжвідомчу робочу групу з питань впровадження процедури медіації в кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство України, до якої увійшли представники Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Верховного Суду України, Генеральної прокуратури України та науковці [6, 24].

У плані роботи Міністерства юстиції України на 2007 рік, що є частиною загального Плану дій Україна – ЄС були передбачені роботи з підготовки проектів законів України «Про медіацію (посередництво) у кримінальних справах» та «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо процедури медіації (посередництва))».

До 8 лютого 2008 р. ці документи були винесені на громадське обговорення та міжвідомче узгодження, наразі вони опрацьовані та подані на розгляд Кабінету Міністрів України.

Листом від 22 серпня 2008 р. № 22-6/773 проекти внесені на розгляд Президента України, про що листом від 26 вересня № 5559-2-4-08-22 проінформовано Кабінет Міністрів. 23 жовтня 2008 р. на засіданні Комітету з судової реформи Національної комісії із зміцнення демократії та утвердження верховенства права вказані проекти схвалені. Центром нормопроектного забезпечення діяльності Президента України Національного інституту стратегічних досліджень проведена наукова експертиза зазначених проектів.

На рівні Верховного Суду України:

Враховуючи результати вивчення досвіду впровадження програм відновного правосуддя, Пленум Верховного Суду України у своїх Постановах (далі – ППВСУ) передбачив можливість впровадження програм примирення.

Зокрема в п.21 ППВСУ «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16 квітня 2004 року № 5 [7, 268] рекомендовано судам всіляко підтримувати діяльність тих громадських організацій, які ставлять за мету до судового розгляду справи досягнути примирення між неповнолітнім, котрий вчинив злочин, і потерпілим, надавати таким організаціям відповідну інформацію, інформувати підсудних та їхніх законних представників про наявність у районі (місті) таких організацій, надавати можливість потерпілому і обвинуваченому звертатися до цих організацій для вирішення конфлікту та досягнення примирення.

Досягнення за допомогою громадських організацій примирення між потерпілим і обвинуваченим (підсудним), відшкодування потерпілому матеріальної та моральної шкоди можуть бути підставами для закриття справи або враховані як обставини, що пом'якшують покарання.

Відповідно до п.25 ППВСУ «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» від 2 липня 2004 року № 13 [7, 278] встановлена рекомендація судам якомога ширше використовувати у справах приватного обвинувачення інститут примирення потерпілого з обвинуваченим, підсудним (яке може мати місце як на стадії попереднього розгляду справи суддею, так і в судовому засіданні, але до закінчення судового слідства).

Відповідно до абз.3 п.4 ППВСУ «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 року № 12 [7, 349] примирення винної особи з потерпілим належить розуміти як акт прощення її ним у результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором, та за яких мотивів.

На рівні Генеральної прокуратури України та Національної академії прокуратури України:

Оскільки застосування процедури медіації можливе і навіть доцільне ще на досудовій стадії кримінального процесу, особливо важливим є правильне та широке застосування працівниками органів прокуратури в практичній діяльності положень чинного законодавства з питань примирення між потерпілим та правопорушником.

У травні 2003 року Національною академією прокуратури України при Генеральній прокуратурі України був наданий висновок щодо відповідності чинному законодавству програм примирення, який містив рекомендацію, що немає потреби вносити зміни до чинного законодавства для впровадження процедури примирення. У той же час, у ньому було застереження, що впровадження в Україні зазначених програм повинно відбуватися з урахуванням суспільної думки якомога широкого загалу.

Згідно з розпорядженням Генерального прокурора України № 4 від 17 січня 2007 року Генеральною прокуратурою України за участю Академії прокуратури та благодійної організації «Український Центр Порозуміння» виконується пілотний проект «Підтримка реформи системи кримінальної юстиції України: впровадження прийомів медіації у діяльність органів прокуратури», який передбачає проведення аналізу чинного законодавства та судової практики, розроблення відповідних навчальних програм тощо.

На базі Національної академії прокуратури України 4-5 грудня 2007 року проведено міжнародну науково-практичну конференцію «Становлення відновного правосуддя у світі та Україні. Роль прокуратури у відновному правосудді» – першу у Європі спеціалізовану конференцію органів прокуратури щодо впровадження відновного правосуддя.

Необхідно також звернути увагу на підписаний Генеральним прокурором України Лист «Щодо використання процедур примирення у кримінальному провадженні та розширення альтернативи кримінальному переслідуванню» від 1 серпня 2008 року № 09/1-233вих-08-236окв.

У Листі звертається увага на те, що особливо доцільним є застосування посередництва з метою примирення як засобу виправлення порушених суспільних відносин у справах про злочини і суспільно небезпечні діяння, вчинені неповнолітніми. Крім того передбачено, що здійснення примирних процедур необхідно починати ще на досудовій стадії провадження [8, 56].

Особливої уваги заслуговує той факт, що в Листі наголошується на необхідності подолання консервативності психології прокурорів при розслідуванні та розгляді в судах справ.

На рівні громадських організацій:

В Україні вже досить тривалий час існує досвід впровадження ідеї медіації. Такий проект почав впроваджуватися ще в 1994 р. спільними зусиллями двох організацій: «Search for Common Ground» («Пошук спільних підходів», США) і Донецьким науково-практичним «Психологічним Центром». За їх ініціативою в Україні виникла мережа громадських організацій, завданням яких було впровадження та розповсюдження досвіду застосування альтернативних способів вирішення конфліктів, що мали низку переваг перед традиційними формами їх вирішення і були широко розповсюджені в багатьох країнах світу [9, 29].

Їхнє дослідження довело, що застосування альтернативних способів вирішення конфліктів (особливо медіації) є досить ефективним у тих ситуаціях, коли є необхідність у конфіденційності вирішення, максимальному зменшенні психологічної травми, пов'язаної з судовим процесом або економії часу та зусиль для досягнення мирової угоди.

На даний час в Україні діють вісім Регіональних Груп Медіації: Донецька, Луганська, Одеська, Харківська та обласні Групи Медіації: Київська Група Медіації, Кримська Республіканська Група медіації, Таврійська і Закарпатська. Із січня 1999 р. ці організації об'єдналися в Асоціацію Груп Медіації України.

Крім того, в Україні активно діє та співпрацює з державними органами на тему впровадження ідей відновного правосуддя (особливо медіації) в правову систему благодійна організація «Український Центр Порозуміння», і яка в 2003 році за підтримки Верховного Суду України, Академії суддів, Міністерства юстиції ініціювала пілотну програму щодо впровадження відновного правосуддя (медіації). Дана програма була покликана здійснити презентацію медіації правоохоронним та судовим органам, а також підготувати кваліфікованих спеціалістів у даній сфері.

У 2003 році «Український Центр Порозуміння» почав здійснювати співробітництво з Деснянським та Дарницьким районними судами м. Києва з метою застосування медіації в

кримінальних справах. З останнім у липні цього ж року була підписана угода про співробітництво.

Дана співпраця полягає в тому, що представник Центру одержує в канцелярії суду інформацію про зареєстровані кримінальні справи, бажано до призначення дати попереднього розгляду. Інформація включає в себе прізвище, ім'я, по батькові, адреси і телефони правопорушника й потерпілого, суть обвинувачення. Після надходження такої інформації із суду вона передається медіатору, який забезпечує своєчасне проведення процедури примирення.

Підсумовуючи результати даної співпраці, варто зазначити, що, як правило, на медіацію передаються справи, де вчинено злочин, що кваліфікується за такими статтями КК: 185 (крадіжка), 186 (грабіж), 187 (розбій), 286 (порушення правил безпеки дорожнього руху), 289 (незаконне заволодіння транспортним засобом), 289 (хуліганство), і головним критерієм для передачі справи є бажання правопорушника добровільно прийняти на себе відповідальність за наслідки скоєного злочину, а також добровільна згода на участь потерпілого.

Починаючи з середини 2004 року, програми відновного правосуддя почали впроваджуватися і в інших регіонах країни. Станом на січень 2008 року ці ініціативи набули поширення в 11 містах України [10, 56].

Ці громадські організації здійснюють активну роботу з пропаганди положень відновного правосуддя, практичних досліджень та безпосереднього застосування відповідних процедур. Проте їхня робота без достатньої політичної та фінансової підтримки з боку державних органів не матиме значного впливу.

Висновок. В Україні зроблені перші кроки на шляху впровадження медіації в кримінальних справах та її подальшої інституалізації.

Впровадження та подальший ефективний розвиток досліджуваного інституту безсумнівно можливий лише за умови внесення змін до існуючого законодавства та реформування вітчизняного правосуддя.

Враховуючи Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року № 1629-IV, яким передбачено, що метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є досягнення відповідності правової системи України правовій системі ЄС (*acquis communautaire*), і що така адаптація є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, можна безсумнівно стверджувати, що реформування вітчизняного правосуддя, у тому числі і впровадження інституту медіації, має базуватися на світовому досвіді, зокрема на основі тих численних міжнародних документах, про які вже йшла мова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Реконструкция связей в сообществе – медиация и восстановительное правосудие в Европе / И. Айртсен, Р. Маккей, М. Райт и др.; пер. с англ. – К.: Издатель Захаренко В.А., 2008. – 183 с.
2. Основоположне рішення Ради Європейського Союзу від 15. 03. 2001 р. «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» // Відновне правосуддя в Україні: Щоквартальний бюлетень. – 2005. – № 3. – С. 25-29.
3. Карпенко М.О. Деякі питання впровадження ідеї відновного правосуддя в кримінально-процесуальне законодавство України / М.О. Карпенко, А.Р. Туманянц // Університетські наукові записки. – 2006. – № 2 (18). – С. 260-264.
4. Рекомендація № R (99) 19 (від 15. 09. 1999 р.) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про медіацію в кримінальних справах» // Відновне правосуддя в Україні: Щоквартальний бюлетень. – 2005. – № 1-2. – С. 50-53.
5. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан правосуддя в Україні: Постанова Верховної Ради України від 27 червня 2007 року // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 47-48. – С. 526.

6. Жмудь В. Запровадження процедури медіації (примирення) у законодавстві України / В. Жмудь // Відновне правосуддя в Україні: Щоквартальний бюлетень. – 2008. – № 2 (10). – С. 23-25.
7. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / [за заг. ред. В.Т. Маляренка; упорядник П.П. Пилипчук]. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 408 с.
8. Малихіна С.М. Упровадження відновного правосуддя в діяльність прокурорів / С.М. Малихіна // Юридичний вісник України. – 2008. – № 36 (688). – С. 53-57.
9. Маляренко В.Т. Відновлювальне правосуддя: можливості запровадження в Україні / В.Т. Маляренко, І.А. Войтюк // Відновне правосуддя в Україні: Щоквартальний бюлетень. – 2005. – № 1-2. – С. 17-35.
10. Горова А. Оцінка розвитку центрів відновного правосуддя в громадах / А. Горова, Н. Пилипів // Відновне правосуддя в Україні: Щоквартальний бюлетень. – 2008. – № 1. – С. 56.